

Dotychczasowe spotkania uczestników projektu, noszące charakter naukowo-sprawozdawczych seminariów, pozwoliły na zaplanowanie głównych kierunków badań nad odtworzeniem modelu szkoły i obywatela stworzonym przez Komisję Edukacji Narodowej. Wyznaczone podczas obrad zespoły badawcze rozpoczęły prace dokumentacyjne i bibliograficzne, ustalono także wstępny harmonogram kwerend archiwalnych i bibliotecznych.

W roku 2013 planowane jest kolejne seminarium, jeszcze w październiku, tuż po zakończeniu obrad „senackiej” konferencji. Uczestnicy projektu zamierzają połączyć to spotkanie z organizacją studyjnej wycieczki po Warszawie pod hasłem: śladami Komisji Edukacji Narodowej.

Agnieszka Wałęga

Sprawozdanie z konferencji

W dniach 11–14 lipca 2013 r. w Jarosławiu zorganizowana została konferencja pt. „Losy i znaczenie dziedzictwa po klasztorach jezuickich skasowanych na obszarze Rzeczypospolitej Obojga Narodów oraz jego znaczenie dla powstania i działalności Komisji Edukacji Narodowej (w 240. rocznicę kasaty zakonu jezuitów i powstania KEN)”. Obrady otworzył prof. Marek Derwich, gospodarz spotkania, referatem „Projekt ‘Dziedzictwo kulturowe po klasztorach skasowanych na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej oraz na Śląsku w XVIII i XIX w.: losy, znaczenie, inwentaryzacja’”.

Część właściwą rozpoczęła Magdalena Ujma (Opole), wygłaszając referat dotyczący spuścizny pojezuickiej w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie, otwierając panel dotyczący źródeł do dziejów kasat. Omówione zostały wybrane jednostki archiwalne pod kątem ich zawartości i przydatności do badań w różnym zakresie. Zwrócono przy tej okazji uwagę na znajdujące się tam inwentarze i plany wybranych kolegiów jezuickich. Józef Kus (Lublin) z kolei omówił problematykę akt pojezuickich w Archiwum Państwowym w Lublinie, w zakresie losu materiałów źródłowych po kasacie zakonu jezuitów, przemieszczania ich oraz zawartości zespołu archiwalnego, zawierającego siedem jednostek archiwalnych, związanych z dziejami dawnego kolegium. Poszczególne jednostki zostały następnie dosyć szczegółowo omówione. Kolejny referent, Waldemar Rozynkowski (Toruń), wskazywał na wartość niedawno utworzonego Archiwum Diecezjalnego w Toruniu. Omówił on w bardzo ogólnym zarysie dzieje kolegium toruńskiego i na zakończenie zaprezentował źródło „Inwentarz ‘Rzeczy Kościelnych’ Kolegium Jezuickiego w Toruniu z 1773 r.” Wojciech Zawadzki (Warszawa), podkreślając rozwój sieci szkół jezuickich w Polsce, skoncentrował się na szkole malborskiej w okresie 1618–1780, z uwzględnieniem problemów lokalowych i ogólnej historii zakonu w tym miejscu, aż do czasu po kasacie. Jak zaznaczył referent, jego przemówienie było pokło-

siem książki o zakonach w Pomezanii. Anna Rusnok (Cieszyn) przedstawiła referat pt. „Pozostałości biblioteki i archiwum cieszyńskiej rezydencji jezuitów w kolekcji rękopisów eksjezuita Leopolda Jana Szersznika”. Omówiono tu dzieje zbiorów, ich proveniencję i sposób gromadzenia, sprawy lokalowe i przemieszczenia biblioteki, wraz z dokładną dokumentacją fotograficzną. Sławomir Kościelak, po odbytej dyskusji, omówił losy oświaty w Gdańsku w latach 1808–1811, które zostały silnie osadzone w kontekście politycznym epoki, który, jak dowodził referent, miały na to decydujący wpływ. Na zakończenie został przedstawiony i dokładnie omówiony materiał źródłowy. Janusz Królikowski (Tarnów) przygotował z kolei referat, zatytułowany „Reperkusje kasaty jezuitów w rozporządzenia oficjalatu tarnowskiego”, w którym wskazano m.in. na faktyczny los exjezuitów, parających się różnymi aktywnościami. Jak zaznaczono, podstawą źródłową były dwa protokolarze parafialne. Podczas kolejnej dyskusji w tym panelu prof. Marek Derwich wygłosił obszerny komentarz głównie na temat dziedzictwa kulturowego. Dalsza dyskusja dotyczyła inwentarzy, sensu ich wydawania, a także związanych z tym możliwości badawczych. Przy tej okazji podjęto zasygnalizowany wcześniej problem protokolarzy parafialnych.

Kolejny panel związany był bezpośrednio z problematyką kasat. Otworzył go referat Ewy Danowskiej (Kielce), omawiający materiały do dziejów kasaty jezuitów i początków KEN w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie. Jego autorka w bardzo ciekawy sposób przedstawiła zawartość źródeł (znajdujących się w sześciu tomach, pt. *Education Nationale*), przytaczając konkretne, wyselekcjonowane przykłady, obrazujące różne aspekty życia ex-jezuitów i spraw Komisji. W następnym referacie Beata Topij-Stempińska (Kraków), po wcześniejszym wprowadzeniu w problematykę jezuicką, w rzeczowy sposób zaprezentowała materiał historiograficzny (polski) z okresu XX i XXI w., a dotyczący problematyki kasaty zakonu jezuitów. Omówiono tutaj poszczególne dzieła i przedstawione w nich poglądy na kluczowe problemy, np. na przyczyny kasaty zakonu jezuitów. Materiał podzielony został na trzy zasadnicze działy: podręczniki do historii Kościoła, historii powszechnej i prace dotyczące Komisji Edukacji Narodowej. Po tym referacie ponownie głos zajął Janusz Królikowski. Tym razem jego referat dotyczył bulli „Dominus ac Redemptor” i innych dokumentów papieskich, związanych z kasatą jezuitów. Prelegent w swoim wywodzie starał się wskazać na teologiczne uzasadnienie kasaty zakonu, co, w jego opinii, było skomplikowanym działaniem ze względu na brak możliwości kanonicznej dla takiego zamierzenia. Następnie Anna Szylar (Tarnobrzeg) przedstawiła udział jezuitów w życiu klasztoru benedyktynek sandomierskich. Referentka wskazała na główne obszary jezuickiej aktywności: spowiednictwo, kaznodziejstwo, drukowanie książek dla zakonnic, ale także włączanie się tych ostatnich w działalność sodalicyj mariańskiej. Jak podkreślono, organizacja szkoły wewnętrznej dla dziewcząt świeckich wzorowana była na konwiktach jezuickich. Bliska współpraca dwóch zakonów odzwierciedliła się w relacji będącej częścią tytułu referatu: „W łzach prawie tonący, jękiem i łkaniem wydawali, co usta wymówić nie zdołali...”. Ostatni referat podczas pierwszego dnia obrad wygłosiła Agata Wdowik (Warszawa), omawiając dwa zasadnicze sposoby przedstawiania problemu kasaty zakonu jezuitów i powołania Komisji Edukacji Narodowej na łamach prasy w roku 1973: antyklerykalny i kościelny (w tym jezuicki).

Następną dyskusję rozpoczął komentarz Gospodarza, podkreślający znaczenie wątków historiograficznych w badaniach nad kasatami. Zwrócono uwagę na problem niesięgania przez autorów niektórych opracowań do materiałów źródłowych.

Po zakończonych obradach uczestnicy konferencji zostali oprowadzeni po opactwie benedyktyńskim w Jarosławiu, a następnie po kolegiacie Bożego Ciała, która niegdyś stanowiła część jarosławskiego kolegium jezuickiego.

Następny dzień obrad i panel dotyczący losów szkół otworzył referat, przygotowany na tę okazję przez Ludwika Grzebienia (Kraków), w którym wskazano na kierunek dotychczasowych badań nad dziejami Komisji Edukacji Narodowej oraz problem „laickości” tej instytucji w opozycji do szkolnictwa kościelnego. Uwzględniony został także wkład jezuitów w dzieło Komisji. Ryszard Mączyński (Toruń), następny prelegent, omówił problem „kłopotliwego dziedzictwa, czyli losy pojezuickich ruchomości w gestii Komisji Edukacji Narodowej”. Jak dowodził, dziedzictwo to stało się kłopotliwe przede wszystkim przez działalność Komisji Rozdawniczej i roztrwonienia przez nią majątku pojezuickiego. W bardzo rzeczowym referacie przedstawiono działania KEN względem pozbycia się zbędnych obiektów, np. kościołów, przekazywanie gmachów z działającymi tam szkołami np. zakonem, ekonomiczne problemy utrzymania szkół, nadzór nad wydatkowaniem finansów itd. Szczególną uwagę poświęcono działalności głównego architekta KEN, Stanisława Zawadzkiego. W następnym referacie Roman Pelczar (Stalowa Wola) omówił losy szkół jezuickich z terenu województwa ruskiego po kasacie zakonu, zwracając m.in. uwagę na udział byłych jezuitów w pracach Komisji Edukacji Narodowej i bezpośrednio w oświacie. Omówił też profil nauczania oraz liczebność uczniów w wybranych szkołach ziem ruskich po kasacie. W ostatnim referacie przed dyskusją Maciej Zdanek (Kraków) przedstawił wybrane aspekty dziejów kolegium pojezuickiego w Krakowie, podkreślając kwestie wyposażenia kościoła św. Piotra i jego dzieje w dłuższym czasie i funkcjonowanie kolegium nadzorowanym przez zakon cystersów. W dyskusji podjęto kilka wątków: majątek cystersów mogińskich i reperkusje kulturalne dla kapeli cysterskiej, uwarunkowania pewnego regresu kulturalnego i religijnego w Galicji na początku XIX w., nowy obraz Komisji Edukacji Narodowej w badaniach oraz skutki likwidacji burs muzycznych.

Po krótkiej przerwie obrady wznowił Michał Nowicki (Poznań) referatem dotyczącym szkolnictwa średniego w Poznaniu w latach 1773–1780. Prelegent omówił losy kolegium pojezuickiego, starania Józefa Rogalińskiego wokół organizacji Akademii Wielkopolskiej – szkoły o aspiracjach uniwersyteckich oraz stosunek Komisji Edukacji Narodowej do tych planów, włączając do tego losy Akademii Lubrańskiego, placówki nadzorowanej przez Uniwersytet Krakowski i wskazując na pewne współzależności. Następnie Dariusz Rolnik (Katowice) omówił relacje pamiętnikarzy na temat edukacji, w tym, jak to określił, „podstawowej metody wychowawczej, tj. różgi”, a następnie wyłaniające się z lektury pamiętników cele kształcenia i stosunek ich autorów do Komisji Edukacji Narodowej, jej programów nauczania, języków obcych czy religijności. Ewa Ziółek (Lublin) z kolei skoncentrowała się na osobie Grzegorza Piramowicza, jego karierze, działalności jako wizytatora i wpływie jego poglądów na podjęte reformy oświatowe i zmianę zaopatrzenia na kształcenie kobiet. Ostatni referat w ramach „szkolnego” panelu wygłosił Aleksander

Krzysztof Sitnik (Kraków), który omówił historię szkół bernardyńskich na terenie Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1772–1864, wskazując m.in. na słabe strony tych szkół, ale też i ich sukcesy wychowawcze. Podczas końcowej dyskusji podjęto problem Grzegorza Piramowicza oraz Komisji Edukacji Narodowej względem kształcenia kobiet, ale też ogólniej kształcenia kobiet w okresie przedrozbiorowym, z głównym udziałem w dyskusji Anny Szylar.

Kolejny panel poświęcony został losom ludzi, a otworzył go referat Anny Gąsior (Tarnów), nt. „Losów jezuitów na terenie diecezji tarnowskiej i przemyskiej po ich wygnaniu z Rosji w 1820 r.”, powstały przede wszystkim w oparciu o interesujące materiały źródłowe – schematyzmy diecezjalne. Andrea Mariani (Poznań) z kolei wykorzystał do badania dziejów zakonu jezuickiego bogate archiwalia rodowe, wspomagane badaniami ilościowymi, przeprowadzonymi na podstawie katalogów rocznych i trzyletnich. Wskazał on na rolę Radziwiłłów w życiu jezuitów na terenie Nieświeża oraz sytuację jezuitów po kasacie zakonu. Oprócz tego omówione zostały takie zagadnienia, jak: funkcjonowanie powiatowej szkoły pojezuickiej, kształcenie muzyczne i wychowanie fizyczne, a także stan techniczny gmachu. Patrycja Gąsiorowska i Stefan Gąsiorowski (Kraków) przygotowali referat nt. biogramów osiemnastowiecznych jezuitów w *Polskim słowniku biograficznym*. Na podstawie przeprowadzonych badań statystycznych na materiale zawartym w biogramach omówiono rozmaite problemy badawcze, od pochodzenia jezuitów do ich zajęć po kasacie zakonu. Podczas dyskusji zastanawiano się nad zasadnością używania nomenklatury „ex-jezuity”, zwrócono uwagę na walory wykorzystywania schematyzmów w badaniach historycznych i możliwością podjęciach badań przy wykorzystaniu biogramów z PSB.

Rozważania na temat losów budowli i założeń ogrodowych otworzył referat Andrzeja Betleja (Kraków), dotyczący losów budowli pojezuickich na obszarze dawnego województwa ruskiego po likwidacji zakonu. Bardzo dokładnie omówiono remonty i przeprowadzone w obiektach renowacje, a także zabiegi jezuitów w XIX w. wokół dobrego stanu technicznego wybranych budynków. Katarzyna Mączewska (Toruń) przedstawiła ogólną charakterystykę kolegiów i wybranych obiektów pojezuickich na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego oraz omówiła losy poszczególnych spośród nich z perspektywy głównie konserwatorskiej. Joanna Dziewulska (Kraków) omówiła działania kasacyjne w Krakowie w odniesieniu do kolegium pojezuickiego i kościoła św. Piotra i Pawła, przeprowadzone lustracje i nieprawidłowości, losy biblioteki i jej zbiorów, obrazów i malowideł ściennych oraz organów.

Następnie została omówiona sytuacja gmachów pojezuickich w Międzyrzeczu Wielkopolskim, w Winnicy oraz w Lublinie. Referat dotyczący wielkopolskiej placówki jezuickiej wygłosiła Bożena Grabowska (Warszawa). Autorka zakreśliła najpierw zarys dziejów domu zakonnego, który został wzniesiony w kontekście prowincjonalnym pozostającym pod silnym wpływem protestantów, w dodatku w miejscowości, która już posiadała parafię rzymskokatolicką. Wpłynęło to na jego losy po 1773 r., gdyż – zdaniem prelegentki – przyczyny rozbiórki obiektu należy upatrywać w niewielkiej liczbie wiernych. Omawiając losy gmachów pojezuickich w Winnicy, Witalij Rosowski (Lublin) twierdził, że ich centralne położenie w przestrzeni miejskiej decydowało o ich losach w okresie pokasacyjnym. W dawnych budynkach klasztornych mieściły się po kolei cywilne i woj-

skowe władze carskie, szkoła powiatowa, koszary. Dziś znajduje się w nich archiwum i muzeum krajoznawcze. Dzieje kościoła wiązały się natomiast z rywalizacją ideologiczną między katolicyzmem a prawosławiem. Po edykcji tolerancyjnym z 1905 r. katolicy podjęli próby odzyskania obiektu. Zmobilizowało to prawosławnych, którzy po wejściu w posiadanie świątyni za zgodą władz carskich przemieniły go w sobór. Mirosława Sobczyńska-Szczeptańska (Katowice) analizowała dzieje gmachów jezuickich w Lublinie. Decydującą rolę odgrywały tutaj potrzeby duszpasterskie, które nakłoniły kolejne władze do przekazania obiektu najpierw trynitarzom w 1781 r., a następnie kapitule kolegiackiej. W ostatnim wystąpieniu panelu Magdalena Walter-Mazur (Poznań) przedstawiła jezuickie rękopisy muzyczne przechowywane w Bibliotece Diecezjalnej w Sandomierzu. Autorka podkreśliła wartość not proveniencyjnych, które pozwalają odtworzyć cyrkulację jezuickich muzykaliów. W referacie było eksponowane również drugie ważne zjawisko: mobilność zakonników, która przyczyniała się do rozpowszechniania i ujednoczenia repertuaru muzycznego. Podczas dyskusji podsumowującej panel prof. Marek Derwich wskazał na konieczność badania losów obiektów jezuickich przy uwzględnianiu kontekstu urbanistycznego, zwłaszcza w okresie dynamicznego rozwoju miast, który stanowiło XIX stulecie.

Kolejny panel dotyczył losów majątków ziemskich i ruchomości. Małgorzata Kośka (Warszawa) omawiała na podstawie akt sądowych zagospodarowanie dóbr Białolęka, darowanych niegdyś domowi jezuickiemu profesów w Warszawie przez Jana Kazimierza. Po kasacie przeszły one w ręce szlacheńców Szamockich, a następnie Aleksandra Prusaka, trudniącego się zawodowo dzierżawą dóbr. Ten ostatni, podejmując starania o wprowadzenie nowości technicznych, próbował renegecować umowy z kolonistami osiadłymi na prawie holenderskim, których sprowadził poprzedni właściciel. Autorka doszła do wniosku, że zakaz wprowadzenia polepszeń, który cechował politykę Komisji Edukacyjnej w stosunku do majątków jezuickich, w wieku XIX stał się anachronizmem, doprowadzającym do powstania sporów sądowych i hamującym rozwój gospodarczy. Kamila Follprecht odtworzyła tematykę pokasacyjnych dziejów nieruchomości jezuickich w Krakowie, zwracając również uwagę na posiadłości poza murami miejskimi, takie jak pralnie i ogrody wycoczynkowe. Na losy samych budowli miały decydujący wpływ potrzeby władz cywilnych najpierw Wolnego Miasta Krakowa, a potem austriackich. Przykładem udanej konserwacji są malowidła zachowane w magazynie w oddziale Archiwum Państwowego na ul. Siennej. Kazimierz Ożóg przeanalizował losy wizerunków Piotra Skargi. Wyróżniał przy tym kilka rodzajów portretów, przedstawiających słynnego jezuitę nie tylko w czarnym habicie, ale również w szatach kapłańskich lub rektorskich, czasem nawiązujące do jego działalności piśmienniczej lub uwydatniające wątki hagiograficzne. Naświetlenie losów tak pokaznej spuścizny ikonograficznej pozwala śledzić genezę dziewiętnastowiecznej legendy Piotra Skargi jako proroka dziejów Polski. Wystąpienie Anny Gąsior (Tarnów) było poświęcone umowie między Komisją Edukacji Narodowej a biskupem wileńskim Ignacym Massalskim z 1777 r. Obok aspektów znanych z działalności ordynariusza, takich jak malwersacje finansowe i niewywiązywanie się z zobowiązań utrzymania seminarium nauczycielskiego i założenia kościołów parafialnych w dobrach jezuickich, Autorka wskazywała na dotąd mało zbadane kwestie. Do nich należą przede

wszystkim starania Komisji o zabezpieczenie fundacji mszalnych za dusze fundatorów dawnych kolegiów jezuickich. Joanna Natalska-Wisnicka (Lublin) omawiała dzieje kultu wizerunków Najświętszej Marii Panny z kościołów pojezuickich w dawnej Rzeczypospolitej. Podkreśliła przy tym znaczenie działalności jezuitów na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego dla rozkrzewienia kultu maryjnego. We wspomnianym kontekście obrazy maryjne stanowiły przedmioty wspólnego kultu katolików i prawosławnych, którzy w okresie pokasacyjnym często rywalizowali między sobą w celu uzyskania danego obiektu. Janina Dzik (Kraków) analizowała ikonograficzne ślady świętych jezuickich w kościele Najświętszej Marii (obecnie Matki Bożej Bolesnej) w Jarosławiu. Prelegentka doszła do wniosku, że ojcowie Towarzystwa Jezusowego umiejętnie potrafili propagować kult świętych własnego zakonu. Temu procesowi położyła kres kasata. W badanym przez Autorkę kontekście zauważalne jest jednak przeobrażenie wizerunków jezuickich świętych w dominikańskich, wynikające z przejęcia świątyni przez zakon braci kaznodziejów. Jadwiga Stęchły (Jarosław) omówiła wystrój i wyposażenie zakrystii kościoła Matki Bożej Bolesnej w Jarosławiu w świetle prac konserwatorskich wykonanych w latach 2006–2009. Zwróciła uwagę na przywrócenie meblom oryginalnego koloru czarnego, na odkrycie posadzki, a także na szczegóły wyposażenia. Elementem zasługującym na uwagę jest również portret Benedykta XIII, pod którego adresem jezuici wyrażali szczególną wdzięczność za wyniesienie na ołtarze Stanisława Kostki i Franciszka Régisa. W ostatnim wystąpieniu panelu Małgorzata Kierczuk-Macieszko (Lublin), zaznaczywszy skuteczność strategii stosowanych przez jezuitów lubelskich w gromadzeniu i chronieniu majątku, wskazywała na jego stopniowe rozproszenie w okresie pokasacyjnym. Na tle tych wstępnych uwag prelegentka dokonała – na podstawie przedmiotów zachowanych spośród wyposażenia innych kościołów lubelskich – próby rekonstrukcji zasobów liturgicznego sprzętu dawnego kościoła jezuickiego.

W ramach kolejnego panelu podejmowano zagadnienie losów księgozbiorów pojezuickich. Charakterystyki biblioteki kolegium lubelskiego dokonali Anna i Piotr Dymmel (Lublin) na podstawie zapisów proveniencyjnych zawartych w książkach obecnie przechowywanych m.in. w Bibliotece im. Łopacińskiego. Irena Ciborska-Rymarowicz (Kijów) omówiła natomiast losy biblioteki kolegium łuckiego, która częściowo trafiła do Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W. Wernadskiego. Jolanta Byczkowska-Sztaba (Warszawa) przedstawiła wnioski badawcze sformułowane po uporządkowaniu muzykaliów należących do kapeli wokalno-instrumentalnej przy kościele jezuitów w Świętej Lipce. Analiza utworów gromadzonych przez jezuitów w latach 1722–1783 pozwoliła z jednej strony udowodnić wysoki poziom umiejętności wykonawców kształconych pod nadzorem jezuitów. Z drugiej nakłania do stwierdzenia, że bursa stanowiła wraz ze swoimi zbiorami podłoże dla działalności prywatnej szkoły muzycznej działającej w Świętej Lipce w latach 1616–1909. W dyskusji zamykającej panel prof. Derwich zwrócił uwagę na konieczność prowadzenia kwerend również poza większymi instytucjami, takimi jak archiwa i biblioteki państwowe lub kościelne, by skupić się na mniejszych obiektach, głównie parafiach. W nich mogą znaleźć się cenne materiały pojezuickie.

Ostatni panel poszerzył pole rozważań na konteksty geograficzne poza Rzeczpospolitą, nadając konferencji charakter międzynarodowy. Grzegorz Ploch (Wiedeń) przedsta-

wił zagadnienie kasaty zakonu jezuickiego w Austrii, ze szczególnym uwzględnieniem Śląska Cieszyńskiego. Rywalizacja między stronnictwami na dworze cesarskim skłoniła ostatecznie Marię Teresę do przeprowadzenia kasaty. Ponadto Autor wskazywał na zniesienie Towarzystwa Jezusowego jako na wydarzenie przygotowujące kasatę klasztorów w latach 80. w ramach polityki józefinizmu. Doris Bieñko de Peralta (Miasto Meksyk) i Paweł Drabarczyk (Warszawa) przedstawili dziedzictwo jezuitów w Nowej Hiszpanii po ich wygnaniu z 1767 r. Zachowanie i rozwijanie dorobku jezuitów w zakresie sztuki, językoznawstwa i duszpasterstwa ułatwiało w badanym kontekście przejście klasztorów przez duchowieństwo diecezjalne. Ewa Kubiak (Łódź) przybliżała losy świętyń zakonu jezuitów w wicekrólestwach Peru, La Platy i Nowej Grenady. Podkreśliła znaczenie osiągnięć ojców Towarzystwa w dziedzinie architektury, zaznaczając wpływ stylistycznych i technicznych rozwiązań jezuitów na późniejsze budowle sakralne.

Ostatniego dnia obrad przewidziano także zwiedzanie Sanktuarium Matki Bożej Bolesnej Ojców Dominikanów, Rynek i podziemia. Największa atrakcja turystyczna natomiast została przygotowana na dzień kolejny – objazd naukowy po najciekawszych obiektach regionu, zlokalizowanych w Sieniawie, Przeworsku, Pruchniku i Przemyślu.

Na zakończenie warto wspomnieć, że wydanie drukiem wygłoszonych referatów przewidziano w ramach wydawnictwa *Haereditas Monasteriorum*.

Andrea Mariani
Michał Nowicki